

СИМО МЛАДЕНОВСКИ

АРХИВИСТИЧКИ ПРИЕМ, ОБРАБОТКА, ЧУВАЊЕ И ПУБЛИКУВАЊЕ НА МЕМОАРСКИТЕ МАТЕРИЈАЛИ КАКО ИСТОРИСКИ ИЗВОРИ

Мемоарските материјали како историски извори веќе си го најдоа своето место во нашата современа историографија. Правилно согледувајќи ја нивната потреба и значење, во нашата Република, во својата работа и активност, повеќе научни институции, културни установи и некои општествено-политички организации, па и поединци, создадоа свој одреден фонд на мемоарски материјали, од кои добар дел се разни снимени мемоарски материјали на магнетофонски ленти како фоно документи. Оттука, само по себе искрснува прашањето за стручното оформување на овие фондови, односно стручната обработка и чување на мемоарските материјали, како што подобро и трајно би се заштитиле и подготвиле за научно-истражувачко користење.¹⁾

Кога веќе ја споменавме расцепканоста на собирачките центри на мемоарските материјали и создавањето независни архивски фондови од мемоарски материјали, воглавно од страна

¹⁾ Во работата на овој прилог воглавно е користена следната стручна литература: Мр Милован Босић, Среќивање, обрада и публикување мемоарске граѓе, Архивски преглед, бр. 1—2, Београд, 1968, 49—63; Mr Milovan Bosić, Memoarska građa — sređivanje, obrada, korišćenje i publikovanje, Savetovanje o nekim problemima sakupljanja i obrade istorijske građe iz NOV — Beograd 23 i 24 decembra 1968 godine, ракопис во ИНИ — Скопје, умножено на шапирограф, 1—20; Bogdan Lekić, Značaj i potreba za jedinstvenim popisom memoarske građe, Међуреpubličко savetovanje arhivskih radnika SR Srbije i SR Makedonije, Tetovo (P. Šapka), 26 i 27 oktobar 1972, ракопис во документацијата на Архивот на СРМ — Скопје, умножено на шапирограф, 1—10; Bogdan Lekić, Memoarska građa (istorijska vrednost i neke osobenosti memoarske i dokumentarne građe, operativna vrednost, metodologija rada, građa o likovima, verifikacija, vrste memoarske građe, korišćenje, organizacija rada), citirano Savetovanje, Beograd, 23—24. XII. 1968 g., ракопис во ИНИ — Скопје, умножено на шапирограф, 1—37 + 2; Tomislav Kraljačić — Miodrag Sanković, Memoarska građa kao istorijski izvor i problemi njenog prikupljanja, arhivističkog sređivanja i obrade, Prilozi, II/2, Sarajevo, 1966, 329—342; Вепа Студовић, Обрада магнетофонских трака, Архивски преглед, бр. 2., Београд, 1972, 21—30.

на собирачите, искрспува и прашањето дека е крајно време во нашата република да се создаде еден единствен центар за собирање, стручна обработка и чување на мемоарските материјали, со што најцелисходно и стручно ќе се средат и трајно зачуваат. Тоа не значи дека сегашните собирачи треба да се откажат од својата собирачка активност на мемоарски материјали, туку напротив, и понатаму треба да продолжат, дури и со позасилено темпо, во оваа така благородна и национална задача. А додека споменатото прашање за создавање единствен мемоарски центар биде решено, разните иматели на мемоарски материјали би требало да се погрижат за нивното стручно средување и заштита, односно чување.²⁾ Во колку пак не располагаат со такво стручно лице, треба да се обратат за помош до институциите со таков стручен кадар.

I

Мемоарските материјали како облик и вид на историски извори, поради своите специфичности, бараат посебен архивистички пристап, кој би требало да се устрои не само во републички, туку и во сојузни рамки.

Како прво и основно, како и кај другите архивски материјали, секој имател на мемоарски материјали треба да има Книга на влезниот инвентар, како основна работна книга. Во оваа инвентарна книга на секој мемоарски материјал треба да бидат содржани следните податоци:

- реден број;
- датум на примањето;
- архивски број (кој се внесува дополнително);
- име и презиме на авторот на мемоарскиот материјал;
- општ наслов на мемоарскиот материјал;
- место и датум на настанокот на мемоарскиот материјал;
- број на страници, односно листови; и
- начин на настанокот на мемоарскиот материјал (назанака дали е своерачно пишан, диктиран на друго лице и слично и дали е авторизиран.)

Во колку пак се работи за мемоарски материјал снимен на магнетофонска лента, книгата на влезниот инвентар треба да ги содржи следните податоци:

²⁾ Ова прашање во Македонија е покренувано во повеќе прилики, (В. Ивановски, За собирање и средување на мемоарската граѓа од НОБ, Историја, I/1, Скопје, 1965, 84—88; В. Ивановски, Советување околу некои проблеми за собирање и обработување на историска граѓа од НОБ, Историја, V/I, Скопје, 1969, 202—207; В. И., Советување за собирање и обработка на историска документација, исто таму, 326—327 и др.), а најсодржајно е разгледувано на Меѓурегионалното советување на архивските работници на СР Србија и СР Македонија, одржано на Попова Шапка, на 26 и 27 октомври 1972 година, (види: ракописи умножени на шаширограф во документацијата на Архивот на СРМ — Скопје.)

- реден број;
- датум на примањето;
- архивски број (кој се внесува дополнително);
- име и презиме на авторот(-ите) на говорниот материјал;
- општ наслов (-ви) на мемоарскиот (-ите) материјал (-ли);
- ознака на фабричкиот број и марка на магнетофонската лента и магнетофонот со кој е снимена;
- канал и брзина на снимањето;
- времетраењето на целокупната репродукција на говорниот материјал;
- име и презиме на снимателот;
- место и датум на снимањето и
- квалитетот на тонот и техничката состојба на магнетофонската лента.

Редниот број всушност е инвентарски број, кој се заведува според редот на преземањето на мемоарскиот материјал. Тој заведен инвентарски број мемоарскиот материјал засекогаш го задржува.

Воколку постои и фактографски материјал, што бил користен при настанокот на мемоарскиот материјал, вклучувајќи ги и потсетниците, забелешките и слично, се депонира заедно со мемоарските материјали како нивен прилог кон истиот инвентарен број.

Во последно време сè поголем број поединци сами пишуваат и нудат за откуп разни мемоарски материјали. Таквите материјали обично ги прегледува стручна комисија и заради нивниот откуп изготвува стручна рецензија. Во таквите случаи, исто така, корисно би било да бидат и тие депонирани како прилог кон мемоарските материјали, што во извесна смисла ќе ја олесни работата на нивните идни истражувачи.

Како прилог кон мемоарските материјали треба да се депонираат и документите, како: прогласи, летци, плакати, фотографии и слично, што се однесуваат на мемоарските материјали, односно раскажувањето во нив (фотокопија или оригинал). Тие ќе бидат особено значајни за истражувачите како потврда и дополнение на мемоарските излагања.

За ваквите случаи, во инвентарната книга треба да постои и податокот за прилозите, со назнака на карактерот на прилогот, потеклото и бројот на страниците.

II

Стручно-техничкото средување на мемоарските материјали започнува со нивното податочно оформување на Податочниот лист, односно кошулица или податочниот простор на кутијата на магнетофонската лента.

Податочниот лист на пишаните мемоарски материјали треба да ги содржи податоците од книгата на влезниот инвен-

тар, но уточнети и прецизирани, при што инвентарниот и архивскиот број си ги заменуваат местата, и плус кратка содржина на текстот под насловот на мемоарскиот материјал, како и податокот на кој начин мемоарскиот материјал дошол во фондот, кој податок се забележува на крајот на податочниот лист, односно кошулица или магнетофонска кутија. Потоа, мемоарскиот материјал се заведува како архивска единица со одреден евидентен број во Евидентната книга.

За специфичното стручно-техничко средување на мемоарските материјали снимени на магнетофонска лента неопходно е нивното целосно преслушување, при што се врши проверка на квалитетот на снимањето, односно тонот и воедно се проверуваат, уточнуваат и дополнуваат потребните податоци за податочниот лист, односно податочниот простор на кутијата на магнетофонска лента.

Секој физички самостоен дел од говорниот материјал на магнетофонската лента претставува посебна фоно архивска единица, со посебен евидентен број во Евидентната книга. Значи, на една магнетофонска лента може да има повеќе самостојни фоно архивски единици (во зависност од физички самостојниот говорен материјал). Инаку, се разбира, некогаш и повеќе магнетофонски ленти ќе претставуваат една фоно архивска единица, во зависност од својата содржина.

Во случаите кога на една магнетофонска лента имаме повеќе фоно архивски единици, освен општиот податочен лист, односно податочниот простор на кутијата на магнетофонската лента, за секоја фоно архивска единица изготвуваме и посебен податочен лист.

При обработката, за секој мемоарски запис на магнетофонската лента треба да се изработи податочен лист во вид на посебна фоно архивска единица со следните податоци:

- број на фоно архивската единица;
- инвентарен број на магнетофонската лента;
- автор на говорниот материјал (име, татково име и презиме);
- други учесници;
- наслов на записот на магнетофонската лента;
- кратка содржина на снимката;
- страна, канал и брзина на снимањето;
- бројчаник на започнувањето и завршувањето на снимката и времетраење на репродукцијата;
- почетна и завршна реченица на снимката;
- дали текстот на снимката е дешифриран или објавуван (фрагментарно или во целост) и каде;
- име и презиме на снимателот;
- место и датум на снимањето;
- марка на магнетофонот и магнетофонската лента;

- квалитет на звукот;
- дали снимката е оригинал или копија;
- век на траење на лентата;
- на кој начин материјалот е дојден во фоно фондот;
- име и презиме на соработникот и датум на обработувањето.

На истиот податочен лист на магнетофонскиот запис треба да се остави место и за графиграниот Преглед на контролата на техничката состојба на магнетофонскиот запис, со следните податоци:

- датум на контролата;
- контролор (име и презиме);
- забелешка;
- потпис и печат.

Според наведените податоци за податочниот лист, треба да се напечати графигран образец, кој подоцна ќе биде пополнуван на машина за пишување. Заради отпорност во ракувањето со него, треба да биде на картонирана хартија.

Откако ќе биде среден податочниот лист на фоно архивската единица, тој целосно се внесува во евидентната книга како евидентно-информативен документ. Притоа, во евидентната книга секоја фоно архивска единица добива свој самостоен архивски број, кој се внесува и во податочниот лист за магнетофонскиот запис.

Само на овој начин може да се добие целосна стручна обработка на мемоарските материјали снимени на магнетофонска лента како фоно документи.

Вака прибраните и средени мемоарски материјали снимени на магнетофонска лента како фоно документи се значаен извор во историските истражувања за сознавање на политичките, стопанските и културно-просветните прилики во одреденото време. „Благодарејќи на својата изразитост, тон, боја на гласот, овие документи за минатите настани и појави кажуваат на специфичен начин, многу впечатлив начин, различен од секој друг документ.“³⁾

Високата комерцијална цена на магнетофонските ленти и можноста на иста лента да се брише стариот звук и да снима нов доведува до извесна колебливост кај одделни нестручни лица во поглед на снимениот мемоарски материјал и потребата од зачувувањето на неговиот магнетофонски запис, па предлагаат да се дешифрира и како таков да се чува, се разбира авторизиран, што е за осуда. Текстот на хартија не може наполно да го замени живиот збор и сите намени за кои тој може да се искористи.

³⁾ В. Студовић, Обрада магнетофонских трака..., 27.

III

Записите на мемоарските искажувања снимени на магнетофонска лента ни раскажуваат за одделни настани, појави и личности во многу попростапна форма од останатите историски извори, зачувувајќи ни го гласот на актерот или сведокот на раскажаното и дочарувајќи ни го неговото расположение, која предност сè уште не е доволно искористена во масовниот медиум на радиото и телевизијата (проследено со фотографии за настаните за кои се зборува или нем филм) и уште повеќе во наставата за образованието и воспитанието на младите генерации. Зачуваниот глас на раскажувачите на магнетофонските записи како фоно документи е од посебна вредност и значење и тоа секогаш треба да се има предвид.

Денешните магнетофонски ленти се направени на подлога од тенок слој магнетисан оксид, обвиткан со везивно ткиво. Снимањето на звукот се врши со специјален апарат за таа намена — магнетофон. Веднаш по снимањето, тие овозможуваат репродукција без било каква претходна обработка.

При лоши услови на чување на магнетофонските ленти или нивното неправилно ракување, може да дојде до размагнетисување на снимениот говор и негово уништување.

Магнетофонските ленти како фоно документи, поради особеностите на производството и специфичностите на материјалот на кој се снимаат, под влијание на надворешни и внатрешни хемиски процеси се оштетуваат и побрзо пропаѓаат од пишаните материјали на хартија. Затоа, на техниката и условите на чувањето на овие документи треба да им се посвети особено внимание, а посебно на пристапот при нивното користење.

За долготрајното зачувување на магнетофонските ленти како фоно документи, потребно е:

1. Строго придржување на фабричките упатства за пакувањето, чувањето и ракувањето со нив;
2. Редовна и систематска контрола на нивната техничка состојба; и
3. Редовна реставрационо-профилактичка обработка и копирање.

Депото на фондот на магнетофонски ленти како фоно документи треба да биде снабдено со специјални уреди за климатизација, со чија помош ќе се одржува постојана температура и влажност на воздухот. Ако такви уреди нема, депото треба да се опреми со вентилатори за вештачка циркулација и влажење на воздухот.

Магнетофонските ленти треба да се чуваат во просторија со температура од 12 до 14°C⁴), а влажност на воздухот од

⁴) Тоа е теорија и практика на архивската служба во СССР, а според други таа температура може да изнесува 10—15°C, исто таму, 29.

60 до 70%. За таа цел, просторијата треба да има уреди за регистрирање на температурата и влажноста на воздухот. Се разбира, редовно и апарати за гаснење на пожар.

При ракувањето, пакувањето и сместувањето на магнетофонските ленти треба да се води сметка да не се направи на лентата никаква огреботина, лупење, искривување, слепување и други механички и технички дефекти и оштетувања. За заштита на почетокот и крајот на магнетофонската лента, надворешните делови од ролната треба да се облепат со чиста фер-магнетска лента. Магнетофонските ленти треба да бидат намоткани во ролни со специјален калем од антимагнетски материјал. Ролната се става во картонска кутија и се зацврстува за држач, при што истата останува во вертикална положба. Железото и челикот негативно влијаат на квалитетот на звукот и постепено делуваат на разлагањето на феро-магнетскиот слој на лентите, па затоа кутиите се чуваат на дрвени полици.

За чување на магнетофонските ленти добри се и кутиите што се купуваат заедно со магнетофонските ленти, и картонски, и пластични. Од нив, подобри се оние кои не пропуштаат вода а задржуваат најдобри услови на влажност. Во колку пак кутиите се од просирна пластична материја, треба да се внимава да не се излагаат на јака светлост и директни сончеви зраци.

Магнетофонските ленти треба да бидат добро намоткани за да се зачува нивното механичко својство. Треба да се избегнува брзото премоткување, со што ќе се избегнат и можностите за деформации на лентите при премоткувањето.

Редовната систематска контрола на техничката состојба на лентите и реставрационо-профилактичката обработка (средство за предохрана и заштита од болести) се од посебно значење. Контролата прво се врши при приемот на магнетофонските ленти на постојано чување, а потоа редовно најмалку еднаш во текот на 2—3 години.

И покрај сите обезбедени услови за чување на магнетофонските ленти, тие сепак се оштетуваат, при што се губи создадената снимена јасност на атмосферата и пластичноста на раскажувањето, односно говорот. Во такви случаи потребно е редовно копирање на друга нова магнетофонска лента, а стручниот соработник е тој кој треба благовремено да го предвиди времето до кога може да се направи верна копија. Секое доцнење во тој однос, може да биде од голема штета.

При снимањето треба да се користат најмногу два канала на лентата, со брзина на снимањето 9,5, кои се најпогодни и за снимање и за слушање и обработка.

Поради безбедност, магнетофонските ленти кои ги имаме во два примероци треба одвоено да се чуваат.

Векот на трасењето на магнетофонските ленти во добри услови на чување, без промена на бојата и гласот, е околу 10 години.⁵⁾

IV

Досега, во нашата Република, при архивистичкото депоирање на мемоарските материјали, со нивното дешифрирање и пречукување на машина (некогаш и авторизирање) престанување секоја натамошна работа за нивна обработка и приспособување за користење од страна на научните и јавните работници. Во институциите што се занимаваа и што се занимаваат со собирање и чување на мемоарски материјали, секогаш беше примарно собирањето, а се запоставуваше нивното средување и обработка, поради што мноштвото собрани мемоарски материјали од учесниците во напредното работничко движење, Револуцијата и други лица, останаа сосема архивистички несредени и за нив не постојат научно-информативни средства кои би ги отвориле спрема истражувачите и другите заинтересирани лица, освен некои, воглавно делумни, обиди. Се разбира, за тоа постојат и делумно оправдани причини, а кои произлегуваат од тоа што досега кај нас за оваа значајна и одговорна работа се доделуваа минимални средства, па оттука и постојано беше присутен проблемот од недостиг на стручен кадар, при што обично исти соработници беа ангажирани и на собирањето и на средувањето на мемоарските материјали.

Повеќе европски земји, а и некои институции во Југославија, веќе изградија развиена организација на научно-стручната работа од овој вид, со броен кадар на научно-стручни соработници, што директно го забрзува и процесот на непосредната научна работа. Нашите работници, пак, и покрај обидите во тој однос, во користењето на мемоарските материјали сè уште мораат да работат судирајќи се со истите тешкотии и применувајќи го истиот метод и речиси истата техника, кои во светот ги користеа и научните работници пред стотина години. Истражувачот се дави во маса хартија, при што се губи драгоцено време и се трошат и така недоволните општествени средства.

За да биде една збирка мемоарски материјал достапна за користење од страна на истражувачите и другите заинтересирани лица, нужно е да биде стручно средена и снабдена со научно информативен апарат. Тој процес минува низ повеќе етапи на стручна работа.

Во стручната обработка на мемоарските материјали спаѓа:
— оформување на податочниот лист;

⁵⁾ Тој податок воглавно го содржат и упатствата на произведувачите на магнетофонските ленти.

— пречукување на материјалот, во колку е со нечитлив ракопис или дешифрирање и пречукување, ако е снимен на магнетофонска лента, со задолжителна коректура на текстот;

— стручно-техничка заштита на оригиналот;

— изработка на научно-информативен апарат.

По завршувањето на приемот, изработката на опишаниот податочен лист и евидентирањето во евидентната книга на одделните архивски единици, мемоарските материјали кои се со нечитлив ракопис, за полесно користење од страна на истражувачите, пожелно е да се пречукуваат и преписите да се заверат. Мемоарските материјали, пак, снимени на магнетофонска лента како фоно документи, треба да се дешифрираат и пречуканите преписи да се авторизираат или заверат. Дешифрирањето на магнетофонските ленти треба да биде буквално верно на магнетофонските искази, без никаква измена или дополнење од фактографска, јазична или стилска природа. Верификацијата на мемоарскиот материјал е работа на истражувачите. Потребните забелешки, појасненија или стручни коментари добро е да ги има, но само како додаток на мемоарскиот текст.

Единствените оригинали на ракописи и магнетофонските ленти треба да се депонираат и заштитат по упатствата за архивистичко чување.

Во последно време сè повеќе се актуализира прашањето за изработка на информативни средства, кои ќе овозможат полесно снаоѓање во збирките на мемоарски материјали и нивното користење од страна на истражувачите. Напоредно со тоа, пак, се поставува и прашањето и потребата за унифицирана стручна обработка на мемоарските материјали и научно-информативните помагала.

Изработката на научно-информативен апарат за секој мемоарски материјал е од посебно значење за истражувачите. Тој научно-информативен апарат треба да го содржи составот и содржината на мемоарскиот материјал по одредени информативни единици. Тие информативни единици се извлекуваат и обработуваат оформени во повеќе помошни картотеки и регистри, за полесно и ефикасно и порационално користење од страна на корисниците на мемоарските материјали.

Научно-информативниот апарат, кој се прави во зависност од видот, односно карактерот и содржината на мемоарскиот материјал, го сочинуваат две подгрупи, систематизирани по строг азбучен ред, авторска, именична, тематска, територијална или хронолошка определеност, и тоа:

а) *Надворешен научно-информативен апарат*, кој го сочинуваат информативните картотеки и тоа: авторска, како основна и тематска (проблемска), територијална и именична, како помошни.

б) *Внатрешен научно-информативен апарат*, кој го сочинуваат повеќе сумарни инвентари и тоа: регистри на лицата што се споменуваат, географско-топографските имиња, предметен регистар и слично.

Надворешниот научно-информативен апарат е основен извор за ориентација на корисникот на мемоарските материјали во првиот допир со мемоарската збирка. Неговата основна авторска картотека и помошните, тематска, територијална и именична картотека, се вистински водич низ мемоарското депо, со што се избегнува секако талкање и неизвесност и бесполезно губење на драгоцено време. Основната авторска картотека овозможува увид во збирката мемоарски материјали, каков материјал таа може да му даде на истражувачот, а помошните картотеки овозможуваат побрзо да дојде до бараните постојни податоци во материјалите.

Во надворешниот научно-информативен апарат за секоја информативна единица се оформува по едно картотечно ливче. Како што е споменато, основна е авторската картотека, која понекогаш може да ги задоволи и тематските барања, но не секогаш. Таа се оформува по азбучен ред според почетните букви на презимето на авторот и ги содржи овие податоци:

- архивски број;
- презиме и име на авторот;
- наслов на мемоарскиот материјал;
- кратка содржина на материјалот;
- обем на материјалот;
- напомена дали е објавуван и каде, или не е.

Картотечните ливчиња се работат (умножуваат) во онолку примероци, колку што е потребно да се устројат и трите помошни картотеки: тематската, територијалната и именичната. Според тоа, на која картотечна определеност се однесува материјалот, картотечните ливчиња така и се разврстуваат. А за еден мемоарски материјал секогаш ќе треба повеќе картотечни ливчиња. Поради оваа намена, т.е. одредувањето на бројот на картотечните ливчиња за секој мемоарски материјал посебно, стручните соработници кои работат на нивното архивистичко средување, при нотирањето на кратката содржина на секој мемоарски материјал, мораат да водат сметка за барањата на трите помошни картотеки, опфаќајќи ги сите или најглавните тематски, територијални и именични одредници.

Натамошната улога на водич во картотечната определеност на картотечните ливчиња на помошните картотеки, ја презема внатрешниот научно-информативен апарат, кој назначува и конкретни странични определувања каде точно се наоѓа дотичниот баран текст, од која до која страница.

На пример, тематската картотека кај нас можеме да ја поделиме на следните групи:

- КПЈ;
- младина (СКОЈ);
- женско движење;
- синдикати;
- Црвена помош;
- културно-просветно движење;
- друштва и здруженија;
- печат и литература;
- затвори, логори, интернација;
- учесници во Шпанската граѓанска војна;
- дејноста на ГШ и партизанските единици во време на НОВ и Револуцијата;
- народна власт;
- дејност на непријателските воени единици и репресалии;
- општа тематика итн.

Овие споменати определби по групи за тематската карто- тека во текот на практичната работа треба да се уточнуваат и по потреба да се отвораат нови слични.

Во рамките на групите, по потреба можат да се оформу- ваат и тематски подгрупи. На пример, развитокот и дејноста на КПЈ можеме да го поделиме на следниве подгрупи (периоди) и тоа:

- а) легален период;
- б) илегален период;
- в) НОВ;
- г) повоеан развиток.

Дејноста на младината и СКОЈ може да се подели на след- ните подгрупи (периоди): 1919—1937; 1937—1941; 1941—1945; 1945—1950 итн.

Територијалната картотека на мемоарските материјали мо- же да се подели на следните групи:

- Македонија [а) Вардарска, б) Пиринска, в) Егејска];
- останати југословенски републики;
- странски земји.

Во рамките на наведените групи, по азбучен ред, можат да се одредат и подгрупи по региони и општини (градови), од- носно републики и држави за Југославија и странските земји.

Бидејќи нови мемоарски материјали постојано се приби- раат, затоа и азбучната и помошните картотеки постојано ќе се дополнуваат.

Внатрешниот научно-информативен апарат, кој се приклучува како прилог на крајот од секој мемоарски материјал, е од посебна помош при тематската научна работа на истражувачите и им овозможува брзо прибирање на потребниот фактографски и предметен материјал. Притоа, се разбира, корисни би биле и регестите за одделни документи во врска со опфатената содржина.

Оформувањето на внатрешниот научно-информативен апарат и неговиот обем зависи од карактерот и содржината на самиот мемоарски материјал. Притоа, сите регистри се подеднакво значајни.

На крајот, секој имател на мемоарски збирки треба да има изработено нормативен акт за користење на мемоарските материјали, со одредување на начинот и обемот на користењето, за да се оневозможат можните злоупотреби во нивното користење.

Да би се имал увид на сите мемоарски материјали во земјата, пожелно би било, за почеток во републички рамки да се изготват водичи низ мемоарските архивистички фондови и збирки на поодделните иматели. Изготвените водичи ќе бидат корисни и за имателите и за истражувачите и за собирачите. Првите ќе имаат преглед кој материјал каде се наоѓа и ќе водат грижа за неговото чување и можноста за префрлање во централниот собирачки пункт, вторите ќе добијат преглед со што се се располага што ќе биде од корист во нивните истражувања, особено сега кога многу историчари веќе почнаа да одат на синтеза на историското градиво за едно пошироко подрачје, и третите ќе имаат преглед што се е сторено на планот на собирањето и врз база на тоа да ја оформат својата перспективна програма, долгорочна и краткорочна, за рационална натамошна работа во таа насока, а со самото тоа и рационално да ги искористат своите расположливи кадровски и материјални средства.

Освен споменатото, треба да се напомене дека треба да се зголеми и бројот на местата каде што би се дистрибутирале надворешните научно-информативни апарати на поодделните иматели на мемоарски фондови и збирки, во прв ред во централните библиотеки на научните центри, во централните архиви и во научно-истражувачките институции, со што од друга страна научните истражувачи уште повеќе ќе се поттикнат на нивното истражување и како резултат на тоа ќе се постигне и адекватно подобрување на научната вредност на трудовите за нашата најнова историја.

Архивистички средените мемоарски материјали со опишаниот научно-информативен апарат би претставувале драгоцен и лесно достапни историски извори за научно истражување, а научно-информативниот апарат ќе претставува своевиден раз-

гранет центар на историски информации, така неопходен за современите методи и технички можности на научното истражување. Тоа би била правилна научно-информативна презентација на мемоарските материјали за научното истражување, со гарантирана брза и ефикасна широка научна употребливост. Во сегашниов момент од развитокот на нашата историографија, овој начин на работа во архивистичкото средување на мемоарската граѓа е неопходен, а неговата полезност непроценлива и со подалекусежно значење. Притоа, треба посебно да се нагласи, сите иматели на мемоарски материјали треба да применуваат изедначени методи на стручната обработка и оформувањето на научно-информативниот апарат.

Во зависност од потребите и целите на истражувачите, поради безбедност, можат да се користат преписи (заверени) од мемоарските материјали или пак само дешифрираните текстови од магнетофонските ленти. Во колку пак треба да се користи директно магнетофонската лента, за таа цел треба да има посебен магнетофонски апарат со исклучено копче за поништување, односно снимање на нов звук. Во спротивно, корисникот и без да сака, може да уништи и драгоцен уникат.

За давање на користење на заинтересираните лица, имателот на мемоарските материјали треба да има Матична книга на корисниците, каде што ќе се води евиденција на корисниците со нивните генералии, назнаки на темите на истражувањата и список на користените материјали.

Изложените сознанија треба и понатаму да се усовршуваат и практично да се проверуваат и уточнуваат. Инаку, старавистина е дека „ништо не е попрактично од теоријата“. А што од сето тоа пак во овој момент ќе може да се стори, воглавно зависи од материјално-кадровските можности на имателите на мемоарските материјали, односно фондови и збирки.

V

Кај нас, во Македонија, па и во другите републики, имаме сиромашно наследство од мемоарска литература. Оваа литература кај нас сè уште сразмерно е слабо застапена и многу значајни настани и личности, и покрај широките можности за мемоарско соопштување, останаа нерасветлени. Но, за наша радост, во последно време бројот на авторите и објавените историски книги и разни текстови по периодиката и дневниот печат со мемоарски карактер постојано се зголемува.

Во досегашната практика на публикувањето мемоарски материјали, оваа значајна и одговорна задача воглавно беше препуштена на самите автори на сеќавањата, одделни поединци и издавачки куќи, која работа се покажа како недоволно стручна и со запоставување на научните принципи, потребни при

ваквиот вид научно-стручна работа. Во последно време, работата на нивното публикување во многу се измени и дел од таа работа презедоа на себе и разни установи, институти и издавачки куќи со стручна помош на научни работници. И покрај неоспорниот придонес, и тука се почувствуваа некои слабости, но главно се дојде до сознанието и се прифати становиштето дека публикувањето на мемоарските материјали не е така едноставна работа, како што на прв поглед може да изгледа и дека таквата работа треба исклучиво да се препушти на научно-стручните лица од институтите и установите кои располагаат со стручен кадар за ваква работа.

Во споменатото зголемување на бројот и обемот на мемоарската литература, посебно забележително е зголемувањето на фељтонистичките прилози и разните мемоарски написи објавувани во дневниот печат. Одделните автори на таквата литература обилно ги користат разните објавени и необјавени мемоарски материјали, во некои случаи преземајќи дури и целосни текстови, запоставувајќи ги основните обврски и принципи во таквата работа, поради што авторите на сеќавањата со право бараат заштита на своите авторски права. Меѓу нив, во големиот број фељтони и мемоарски написи, објавени со нестручна редакција, се даваат неадекватни интерпретации и неточни оценки на историското минато, со што го тругат денешниот читател. Да биде несреќата поголема, тие се шират до најшироката читачка публика.

Стручно објавените мемоарски материјали се богат извор на првостепени податоци за историјата, а сите неотпорности во одделните сеќавања паѓаат во сенка на нивната исклучителна вредност од позиција на новите податоци кои ги содржат. Од тие причини веќе е време и кај нас да се започне со едно планско и систематско објавување на прибраните мемоарски материјали.

Прибраните мемоарски материјали, со кои сега се располага обично се многу разноврсни по форма и содржина, што ја усложнува нивната обработка, односно работата на нивното публикување.

Мемоарските материјали што доаѓаат во предвид за објавување, можеме да ги поделиме во две групи и тоа:

1. мемоарски материјали од живи автори, и
2. мемоарски материјали од физички исчезнати автори.⁶⁾

Оваа поделба на мемоарските материјали треба да се прифати и како работна хипотеза и да се користи во подготовките за нивното публикување, со оглед на тоа што живите автори, во соработката, на стручните соработници што се зафатиле со оваа работа можат да им дадат значителна помош во однос

⁶⁾ Т. Kraljačić — М. Čanković, Memoarska građa kao istorijski izvor ..., 340.

на дообјаснувањето, уточнувањето на текстот и слично. Инаку, се разбира, таквата можност не постои во случајот со оние лица кои веќе не се живи, па работата на подготовката на нивните мемоарски материјали е далеку потешка и поодговорна.

При подготовката на мемоарските материјали за објавување потребно е:

— запознавање на формата и содржината на материјалот кој го даваат сеќавањата;

— научно-историско истражување за настаните, личностите и проблематиката што ја опфаќаат сеќавањата;

— средување на материјалот од сеќавањата по хронолошка, тематска и географска опфатност, односно содржина;

— стручна обработка на материјалот;

— лектурирање и коректура на текстот;

— изработка на научно-информативен апарат на изданието;

— ако авторите на мемоарските материјали се живи, финалниот ракопис се дава на авторизирање на конечната верзија на текстот.

Запознавањето на формата и содржината на мемоарските материјали што се земаат во предвид за објавување е од посебно значење. Дури преку нивното целосно согледување, редакторот ќе може да ја сконцентрира својата замисла за извршување на оваа сложена и одговорна работа.

Научно-историското истражување на редакторот за настаните, личностите и проблемите што ги опфаќаат односните мемоарски материјали, ќе овозможи целосна сигурност во научно-стручната обработка и подоцнежната работа на научно-информативниот апарат на изданието. Во тоа истражување би спаѓало и запознавањето со објавените и достапните необјавени сеќавања во врска со опфатената тематика. Тоа, пак, од друга страна, ќе придонесе и за поткрепа на сознанието и убеденоста за потребата од објавување на односните мемоарски материјали такви какви што се или пак ќе иницира на консултација со живиот автор или редакторско оградување од спорното во текстот на физички исчезнатиот автор.

Средувањето на материјалот по хронолошка, тематска и географска опфатност, односно содржина на текстот, ќе го олесни користењето на резултатите од научно-историското истражување во научно-стручната обработка на материјалот.

Под стручна обработка на материјалот се подразбира редактирањето на текстовите на мемоарските материјали, односно нивното директно подготвување за печат, за објавување. Тоа редактирање, односно обработка на материјалот, како најважен чин во подготовката за објавување е најсложена и најодговорна работа. Добрата редакција на ракописот, пред сè, треба да ја задржи автентичноста на мемоарските материјали.

Успехот во таа работа воглавно зависи од претходните подготовки во запознавањето на формата и содржината на материјалот што се подготвува за објавување, како и резултатите од научно-историските истражувања и стручната подготвеност.

Познато е дека со развитокот на историската наука се менуваат и историските сознанија. Освен тоа, познато е дека и мемоарските соопштувања, описи и интерпретации на настаните и личностите често пати се проверјани и со субјективни моменти, што е нивна посебна одлика. Затоа, при редактирањето на мемоарските материјали се поставува и прашањето: дали ракописот да се остави во тој вид во кој е забележан, со почитување на помнењето и интерпретацијата на авторот за настаните и личностите што ги опишува или тие да се приведат на историските сознанија и современата свест за настаните и личностите.

При стручна обработка, сите противречни работи на познатите историски факти треба непроменети да останат, само со објаснение, односно коментар во фуснота, па ако авторот е жив, по консултациите со него, противречностите се отстрануваат или остануваат.

Критичкото објавување на мемоарските материјали е од посебно значење, со што се прецизираат и дообјаснуваат извесни делови (поими, датуми, личности и настани) во фусноти, без ништо да губат од својот оригинален облик.

Најголемиот број мемоарски материјали лекторски гледано се недоработени. Оваа работа може да ја врши само човек, кој покрај јазично-стручната наобразба, ќе има и постојана непосредна историско-стручна помош. При лекторирањето, материјалот може јазично да се корегира, но притоа треба да се задржи битот на кажувањето. Во колку пак мемоарскиот материјал е пишуван на дијалект, треба да се задржи неговата дијалектолошка форма.

За разлика од лекторирањето, кое бара посебна умешност, знаење и одговорност, коректурата е стручно-техничка работа, при што треба да се отстранат очигледните и чисто техничките пишани и манипулативни грешки.

Научно-информативниот апарат на изданието содржи предговор или и поговор, список на скратениците, напомени (фусноти), регистри, прилози и содржина. Неговата содржина, карактер и обем зависи од конкретниот мемоарски материјал и редакциониот став и оценка, се разбира, и од намената на изданието.

Предговорот на изданието на мемоарите или зборникот на мемоарски материјали треба да ја истакне причината за изданието и нејзиното значење за историјата, со осврт на времето на кое се однесува, што ново донесува во тој однос и да ја објасни структурата и содржината на изданието за полесно на-

влегување во изданието од страна на корисникот, односно читателот. Тука се наведува и времето, и методот, и начинот на настанокот, односно собирањето на сеќавањата, нивната подготовка за печат и на крајот и лицата кои дале посебен придонес во стручната подготовка на изданието. Предговорот се поместува секогаш на самиот почеток на изданието.

Поговорот е присутен кога сака нешто да се соопшти, односно прокоментира, а што не е опфатено во предговорот или пак кога предговорот не постои (што се среќава во некои изданија), но тоа изоставување на предговорот за сметка на поговорот не е оправдано. Поговорот најчесто е присутен кога предговорот е напишан од самиот автор на мемоарското издание или група автори, па поговорот доаѓа како реч на редакторот, издавачот, односно стручниот рецензент. По својата форма и намена, поговорот е доста близок до предговорот. Додека едниот воведува во изданието, вториот го дава последниот збор за изданието од издавачите или авторот или авторите на изданието. Инаку поговорот секогаш стои по интегралниот мемоарски текст.

Скратениците на користената литература, разните материјали и термини се даваат по предговорот или по поговорот и тоа по азбучен ред.

Напомените (фуснотите) како објасненија на одделни делови од мемоарскиот текст или коментар на опишувањето стојат на страницата на која се однесуваат или од печатарски или од други технички причини интегрално собрани веднаш по мемоарскиот текст, односно поговорот или скратениците. Притоа, напомените не треба да бидат преоптоварени со одвишни детали, сигнатури на документи и библиографски податоци, особено ако изданието има намена и за пошироката јавност.

По поговорот или скратениците доаѓа поместувањето на регистрите. Податоците за регистрите, кои служат за подобра ориентација на корисниците на изданието, се извлекуваат од веќе печатарски преломениот интегрален мемоарски текст на изданието. Во зависност од самата содржина на текстот, намената на изданието и редакциската оценка, се прават регистри на лицата (регистар на лични имиња), географско-топографските имиња, предметен регистар и слично.

Прилозите, како географско-етнографски карти, скици на борби, графикони, хронологија, речник на туѓи и помалку познати зборови и слично се секогаш корисни.

На крајот од научно-информативниот апарат — содржината го изразува составот на подготвениот текст за објавување и му служи како основна ориентација на корисникот при употребата на изданието.

Ако авторите на мемоарскиот текст или текстови се живи, финалниот ракопис се дава на авторизирање конечната верзија

на интегралниот текст. Притоа уште еднаш се отстрануваат заостанатите можни противречности во мемоарскиот текст и научно-стручната подготовка и со тоа авторизирање изданието конечно е подготвено за публикување. Останатото е задача на печатарските работници.

Од практиката на сите етапи кои ги минува еден мемоарски текст од неговото земање од непосредниот актер или сведок на настаните, па до публикувањето, сосема јасно се уочува дека главниот дел од работата е извршен во текот на самото земање на сеќавањата, односно нивното пишување или собирање.

Преку објавувањето, мемоарските материјали минуваат низ рецензија на пошироката јавност. Тоа може да ги поттикне останатите живи сведоци на опишаните настани да го подложат објавеното на критички писмен одговор, дообјаснување, дополнување или негирање на поодделни искази и ставови. А нив, нормално, може да ги има и во најдобро подготвените сеќавања, односно мемоарски материјали.

Ние денеска во Македонија се наоѓаме во една значајна фаза на создавањето и негувањето на мемоарската литература. Од повеќе разбирливи причини, пред нас сè повеќе се поставува императивот за нејзиното сè позабрзано збогатување и развивање. Тој интерес нема да биде ништо помал и за во иднина. Но за тоа во друга прилика.